

Prof. AUGUSTIN MOCANU

A. 63

Formulele oralității în colinda Fata de maior

O particularitate esențială a creației populare orale o constituie „anumite clișee, formule încheiate, reproduse la locul potrivit.“ (Bârlea, p. 21). Ovidiu Bârlea consideră că „opera folclorică se vădește a fi în genere o îmbinare dialectică între formulele puse la îndemâna interpretului de tradiția orală sub forma unor prefabricate artistice și restul structurii, izvodită pentru a oglindi tema populară.“ (Ibidem). Formula este o expresie invariabilă a unui conținut artistic: idee, imagine etc. pe care performerul o poate utiliza ori de câte ori crede că se potrivește cu ceea ce el intenționează să comunice. Toate genurile creației populare beneficiază de avantajele oferite de acest procedeu, dar nu în mod egal, ci diferit și specific în fiecare formă a folclorului. Formulele caracteristice colindelor sunt: incipit - urile, urările în finaluri-de-colinde și refrenele. În cele ce urmează, studiem prezența formulelor oralității în cele 185 de texte ale colindei **Fata de maior**, cunoscute la noi, și ne străduim să arătăm sub ce forme concrete apar, ce frecvență au și ce funcție îndeplinesc.

Incipit - uri. Deschizându-se *ex ab rupto* cu versul *Trei păcurărei*, cele mai multe variante, 140 din 185, nu au un început caracteristic speciei ritualistice a colindei. În general, funcția incipit - ului este de a localiza evenimentele narate, scenele prezentate și tablourile descrise. După cum s-a văzut, majoritatea variantelor colindei noastre are incipit - ul zero. În cuprinsul acestora, spațiul este redat printr-un vers aflat pe locul al treilea sau chiar mai jos. Locul întâmplărilor din această colindă este muntele-areal mitic, fundamental al spațiului românesc de locuire, al vieții și istoriei noastre, motiv esențial al creației folclorice și al culturii române în general. Aproape toate versurile cu rol de incipit conțin și termenul **munte**. Reproducem câteva astfel de formule de început:

- a. *Susu, sus la munte (45)*
- b. *Într-un vârf de munte (125)*
- c. *Pe munții cei mari (165)*
- d. *Pe fețele munților (3)*
- e. *Pe-un picior de munte (160)*
- f. *Pe cel plai de munte (161)*
- g. *Pe-un picior de plai (157)*
- h. *Sus, sus, sus, colo la munte (137)*

În astfel de versuri și în alte câteva asemenea lor se construiește imaginea statică, frumoasă și calmă, idilică în esența ei, a păcurarilor care: se află, sunt, șed cu turmele la păscut într-un peisaj montan sau submontan românesc. Contrastând puțin cu această icoană, în trei pătrimi din variante descoperim imaginea dinamică a curgerii neostoite a turmelor spre munte, însă ea nu mai ține de incipit, ci de narațiunea simbolică propriu-zisă.

Urări finaluri de colinde. În practica datinei colindatului din spațiul

Leagănă-să fagii-n codru

Leagănă-să fagii-n codru
Da-i, liu, liu, liu,
Leagănă-să fagii-n codru
Leagănă-să da nu-i modru,
Vin feciori de la Brașeu
Cu săcuri late la brăuă
Cu săcuri și cu topoare
Pădurea să ne-o doboare
Uite și la mândru mneu
Cum țane murgu de frâu
Cum țane murgu de ață
Și pă mândra păstă brață.

*De la Ludovica Pop, Codru,
54 de ani, 1973*

Colecția
RODICA CORZAN
COLȚĂU
 și
MĂRIOARA DAN

A. 64

Colinde

În vârșuțu muntelui
 Sînt vo' tri turme de oi
 Refr.: *Mândră-i sara lui*
Crăciun
 Și vo opt păcurăroi
 Zăce unu' cătă altu'
 Tu, măi frate, măi fârtate
 Spune-mi ce moarte-ț voi ești.
 Altă moarte nu-m' voiescu
 Numa capu' mni-l tăieț'
 Și pă mine mă-ngropaț'
 În stauru' oiloru'
 În țărcuțu' mneilor.
 Fluierașu' mne cel dragu
 Să mni-l puneț' voi la capu

românesc intercarpatic se folosesc două categorii de texte: colindele, piese poetice cântate în grup, și urările, texte rituale declamate individual. Atât colindele cât și urările constituie expresia idealului de fericire a celui colindat. (Caraman, p. 174). Textele recitate, având conținut și funcții identice sunt de trei feluri: urări finaluri-de-colinde, urări de mulțumire și urări sau mulțămite la colac. Primele, care interesează în această discuție, ca formă, fac parte din colinde, însă nu au o legătură intrinsecă cu subiectele textelor colindate, după care sunt așezate și spuse. Ele nu sunt poezie, ci formule stereotipe care pot migra cu ușurință de la o colindă la alta. (Idem, p. 145). Cu sau fără aceste finaluri, colindele rămân creații poetice complete și de sine stătătoare. Pot exista arii întinse din care urările finaluri - de - colinde să lipsească. Așa e zona Codru-Valca Sălajului. În Maramureș sunt prezente, dar nu și obligatorii. În sfera destul de largă a motivelor tematice ale urărilor finaluri-de-colinde, o mare frecvență o au cele de sănătate și viață lungă, de pace și de frumusețe fizică. Aceste texte rituale sunt scurte, întinzându-se pe spațiul a 1 până la 4 versuri. În cele 185 de variante ale colindei **Fata de maior** am identificat numai cinci urări de acest fel. Toate au ca motiv urarea de sănătate închinată gazdei și familiei acestuia. Le reproducem:

1. *Vă-nchinăm dalbă sănătate. (Cernuc, SJ, 1942)*

2. *Ș-o hi sănătoasă*

Gazda jupâneasă

Cu cât ai în casă. (Bănișor, SJ, 1970)

3. *Trandafir floare frumoasă*

Rămâi gazdă sănătoasă. (Nucșoara, HD, 1957)

4. *Și noi ne-o-nchinăm*

Dalbai sănătate. (Nucșoara, HD, 1962)

5. *Și vă veseliți voi,*

Cești doi veri primari,

Că noi vă-nchinămu,

D-alba-i sănătate. (Ilteu, AR, 1925)

Numărul extrem de redus al urărilor finaluri-de-colindă și scurtimea lor nu sunt specifice creației pe care o discutăm, ci tuturor categoriilor de colinde cel puțin pentru perioada de când există culegeri. Această situație s-ar putea explica prin aceea că în istoria colindatului a sosit o vreme în care performarea unor astfel de texte cu funcție ritual-ceremonială n-a mai fost simțită ca necesară în desfășurarea obiceiului, deoarece funcția pe care o îndeplineau a fost preluată ușor de urările de mulțumire, veritabile orații în care se pot prezenta mai multe motive. Pentru a da cititorilor posibilitatea comparării celor două feluri de urări reproducem o astfel de creație:

Gazda bine ne-a cinsti,

Dar și noi i-om mulțămi.

Și i-om mulțămi frumos,

Să trăiască sănătos

Cu găzdoaia împreună

Sănătoși, cu voie bună!

Iar la fetile gazdii

O ajuns oul mai cuminte ca găina.

*Să le vie peșători,
Peșători, feciori frumoși,
Să nu fie zdrănturoși.
De-are gazda vrun fecior
Margă și iel peșător
Și să umble cu dobândă,
Să capete noră blândă,
Și frumoasă și bogată,
La fecior de ea să-i placă.
Să trăiți, să nu boliți
Ani mulți, buni și fericiți.
(Aluniș, SJ, 1970)*

Refrenul. În colinde, refrenele sunt legate mai puternic de melodii decât de textele poetice. Referindu-se la această chestiune, Gheorghe Gh. Pop scrie că „refrenul cel de până la 8 silabe cu trăsăturile metrice, ritmice și chiar intonaționale face parte integrantă din unitatea strofei melodice. Textele fiind în majoritate uniforme metric și neorganizate în strofe, pot adapta refrene de 2-4-6-8-12 silabe.“ (Bilțiu Pop, p. 66). De aici am reținut două constatări: prima este că refrenele pot deveni formule călătoare, de măsuri variabile, fiindcă se pot adapta unui mare număr de colinde; a doua e că specificul melodic a asigurat refrenelor o mare rezistență în timp chiar și după ce partea de text s-a desemantizat. Același autor afirmă că un însemnat număr de colinde din județul Maramureș, dar și din Sălaj și Bihor „prezintă înrudiri cu ritmul dansurilor, ceea ce se datorește faptului că odinioară interpretarea colindei era însoțită, probabil, de un dans ritual, care se desfășura după melodia de colindă.“ (Idem, p. 65). Se înțelege că și acest fapt a putut ajuta la perpetuarea versurilor-refren și după ce n-au mai fost înțelese așa cum dansul ritualic mai trăiește ici-colo în obiceiul de a colinda cu muzicanți și de a dansa. (Ibidem). Acest fel de colindat cu muzicanți și dans se practica în vechiul Sălaj pe la începutul secolului trecut și l-am cunoscut și noi în satul Boju din județul Cluj, în deceniul 1940-1950.

Piese de colinde mioritice **Fata de maior** de care dispunem au fost culese relativ târziu, de la 1885 încoace, majoritatea abia după 1950, când colindatul se găsea într-un adânc proces de dezagregare. Acestei situații i se adaugă împrejurarea defavorizantă a înregistrării după dictare ceea ce a putut duce la nesocotirea multor refrene, considerate cuvinte în plus, greu de înțeles fiindcă nu au o legătură logică cu textul. Numai în acest fel se poate explica faptul că din 185 de variante cercetate numai 42 au refren. Există și trei piese care posedă câte două refrene. (7/b, 12/c, și 91). Cele mai multe **versuri-refren** din textele acestei colinde au o structură formată din trei elemente lexicale distincte iar câteva au numai câte două componente. Astfel: ca termen inițial apare aproape întotdeauna una dintre interjecțiile: **hai, ai, hei, ei, hoi, oi, ho, o și ioai, ioi**, unde se poate observa că am inclus atât formele de bază cât și variantele fonetice ale lor; ca termen de bază, așezat de regulă în poziție mediană, se află o formă a unuiia dintre cuvintele: **ler, lin, domn, corindă, colindă**; ca termen final e vocativul

Când fluieru-a prinde-a zice
Oile tăte m-or plânje
Oile cele cornute
Plânje-m-or umblând pă
munte.
Oile cele bălai
Plânje-m-or împlind pă văi
Oile cele bdițate
Plânje-m-or umblând pă
coaste.

*De la Maria Marchiș, 65 de
ani, Berința, 1978*

A. 65

Copil micuț cu ochi căprâi

Copil micuț cu ochi căprâi,
Ce tă' plânji și spui oricui
Că iești copilu nimănuși?
A nimăru pe-acest pământ
A mei părint' sunt în
mormânt
La Mărășești taticu meu
Cu arma-n mână a murit și el
Iar maica dac-a auzit
De plâns ie s-a îmbolnăvit
Sărmana după două luni
Murii-ntr-o casă de nebuni

Și de-atunci tă' zic mereu
Mămica mea, tăticu meu
Și de-atunci tă' spui oricui
Că sunt copilu nimăru.

*De la Terezia Marchiș, 65 de
ani, Berința, 1979*

**Colecția
IOAN CHIȘ ȘTER**

Colinde

A. 66

Tânăru' dacă porneșt'e

Tânăru' dacă porneșt'e
Christos domn a nost'
Depart'e călătorește

Doamne. Luând drept criteriu termenul de bază, am ordonat refrenele identificate în patru grupe. Prima grupă cuprinde refrene construite din variante fonetice ale străvechiului și mult disputatului *ler*, care deține locul principal prin 23 de apariții, jumătate din total, în 15 formule diferite:

- Hai *lerui Doamne* (61, 63/b, 91, 92)
- Hai *lăru-i Doamne* (52)
- Hai *lerui, lerui Doamne* (150, 153)
- Hai *leroi, leroi Doamne, fată de maior* (143)
- Ai *leroi, leroi Doamne* (141)
- Hai *leru-i Doamne* (3)
- Ho-ho, *lărui, lărui Doamne*
- Ho-ho, *lărui Doamne* (12/c)
- Hoi *lărui, Doamne* (58, 52/b)
- Hoi, a, *lărui Doamne* (11)
- Hoi, a *lerui Doamne* (56, 81, 89)
- Lerui, *ler* (8)
- Lărui, *lărui Doamne* (14)
- Lărui *lăr, Doamne lăr* (13)
- Oi *lerui Doamne* (104, 144)
- Hai *lelui, lelui Doamne* (94)

Grupa a doua conține zece versuri-refren structurate în tot atâtea formații având ca bază cuvântul *lin*:

- Lini, *lini, lei* (129)
- Lino, *lino, lei* (130)
- Lino-i, *lino, Doamne* (142)
- Ei, *linoi, linoi, Doamne* (117)
- Hei *linui, linui, Doamne* (146)
- Oi *lino, lean* (145)
- Oi, *lino, lino* (20)
- Oi *linu-i, Doamne* (103)
- O, *linu-i, Doamne* (102)
- Oi *linuț, linuț, Doamne* (139)

Grupa a treia este alcătuită din șase combinații bazate pe termenul *domn* și vocativul religios *Doamne*:

- Doamne (7/b)
- Domnului, *Doamne* (91, 167)
- Domnului și *Doamne* (159, 160)
- Dăi *domnului, Doamne!* (154)
- Ioai, *domnului, Doamne* (164)
- Ioi, *domnule, Doamne* (157)

Grupa a patra este formată din trei refrene pe tema cuvântului *colindă* în forma lui arhaică cu -l- rotacizat: *corindă*:

- Dai, *corinde!* (82), -Hai, *corinde* (5), Hai, *colinde* (7/b)

Multe dintre refrenele ajunse până la noi par să nu aibă nici o legătură cu versurile tematice ale colindelor. În vechime, situația va fi fost alta, refrenele erau integrate în țesătura textelor tot așa de firesc, de bine și de logic cum latura muzicală a lor este parte integrantă a melodiei colindei. Colindele cu refren (credem că în vremuri îndepărtate toate îl

aveau) sunt compuse din două texte paralele: textul tematic format dintr-o narațiune simbolică sau dintr-un tablou cu înțelesuri simbolice și textul-refren alcătuit din versuri rituale imuabile, intercalate la intervale egale în corpul celui alt. Exemplu: **Textul nr. 58** cules din Tohat, Maramureș, în 1967, este organizat în zece strofe melodico-textuale complete, compuse fiecare din câte patru versuri: primul, al doilea și al patrulea sunt versuri tematice iar al treilea e **vers-refren**. Schema ei este: VS + VSR + VS. Ca urmare a repetării ficăru vers tematic par și a refrenului, un text de 21 de versuri tematice diferite și un vers-refren ajunge să aibă un total de 43 de rânduri care se cântă.

În desfășurarea colindatului ca obicei cu funcții magico-rituale, unde cântecul și jocul se îmbină, refrenul-muzică și cuvânt-întărește sensul versurilor tematice și contribuie la provocarea forțelor tainice să împlinescă dorințele celor implicați în ritual: officianți și adresanți deopotrivă. Poate că refrenele au constituit partea specială a textului, destinată celui colindat. Fiecare refren se va fi adresat unei anumite categorii de beneficiari ai colindatului, lor le va fi spus ceva mai direct și mai concret despre întruparea dorințelor a căror împlinire o așteptau odată cu sărbătorile. În această viziune, e posibil ca la început toate refrenele să fi fost inteligibile. Formulele de refren bazate pe ler, frecvente în colindele păstorești și dominante în **Fata de maior**, se pare că vorbesc despre oi: oile lui, oile lor, ceea ce interesează mai mult pe păstorul colindat. (Vezi, Popescu-Sireteanu, p. 193-168). Unele refrene din colinde pot fi puse în legătură cu formulele specifice liricii orale. Refrenele dezvoltate din tema lin și-ar putea avea originea în formule ca **lin, dorule, lin**, care în anumite creații lirice, au funcția de refren sau pe cea de silabe complementare, folosite pentru echilibrarea măsurii textului cu cea a melodiei. Formațiile de la cuvântul domn se adresează gazdei, domnului, boierului iar cele de **lae corindă** evocă spectacolul obiceiului îndrăgit mult și cultivat de toate categoriile de vârstă.

Bibliografie

1. Bârlea Ovidiu, *Poetică folclorică*, Editura Univers, București, 1979.
 2. Bilțiu Pamfil, Pop Gh. Gheorghe, „*Sculați, sculați, boieri mari!*“ *Colinde din județul Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
 3. Carmen Petru, *Colindatul la români, slavi și alte popoare. Studiu de folclor comparat*, Editura Minerva, București, 1983.
 4. Mocanu Augustin, *Colinda „Fata de maior“*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2005
 5. Popescu Sireteanu Ion, *Limbă și cultură populară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- Notă: Numerele care însoțesc textele citate trimit la Colinda „Fata de maior“ și indică ordinea lor în acea lucrare.*

Mere sângur ca ș-o slugă
Rugând lui Dumn'ezo rugă
El cu cin'e să-ntâlnește?
Tăt c-on om c-on ochi în
frunt'e
I-a părut că-i cât on munt'e
Ce t'e-aș întreba, fârtat'e,
N-ai văzut n'eagra-n cetat'e?
El d'e cum să-i ști'e spun'e
I-o părut mare mn'inune
Ia, p-aci mn'i s-o dus doru'
Pă un'e mn'i-am rupt
pt'icioru'.
*Cu cânt'ec așa cum îi
obiceiu la noi la Prelucă,
und'e umblă vântu' tăt de
fugă, de nu-ț țai clopu cu
mâna, nu-l ajunji cu săp-
tămâna, apoi o cântat așa:*
Ieși, afară, tu, mn'ireasă,
Și te uită prin in'el,
Că vin'e mn'irele tău
Și te uită prin colac
Că vine cine ți drag.

*De la Ana Bodca, Preluca
Veche, 1974*

